

Eşrefî kültürünün temel kitabı tarihat pîrinin *Müzekki'n-nüfûs* adlı eseridir. Bu eserde genel olarak tasavvuf ahlâkıyla ilgili görüş ve yorumlar sade bir Türkçe ile ve yer yer menkıbelerle anlatılır. *Müzekki'n-nüfûs* yalnız tasavvufî muhitlerde tutunmamış, *Muhammediyye* ve *Envârü'l-âşîkin* gibi halka mal olmuş, toplumun din ve ahlâk anlayışına tesir etmiş, kendisinden sonra kaleme alınan bu tür eserlerin kaynaklarından biri olmuştur. Eşrefoğlu'nun divanı da tasavvufî muhitlerin görüş ve zihniyetlerine tesir eden başlıca eserlerdendir. *Tarîkatnâme* ise bu adla yazılan Türkçe eserlerin en eskisidir ve Eşrefiyye'nin âdâb ve erkânının oluşmasında doğrudan etkili olmuştur.

Eşrefiyye'nin Osmanlı döneminde en canlı tasavvufî cemaatlerden olmasının sebeplerinden biri, tarikat pîrinden itibaren birçok postnişinin şiir ve tasavvuf başta olmak üzere değişik alanlarda eser vermiş olmasıdır. Abdürrahim Tîrsî, Hamdî-i Evvel, Sır Ali Sultan, Lutfullah Efendi, Eşref-i Sâni, Abdülkadir Efendi divan sahibi şair sûfilerdir. Abdülkadir Efendi'nin *Sırrü'd-deverân* (*Devrannâme*), İbrâhim Eşrefî'nin *Risâle-i Gülâbâd* gibi doğrudan tasavvuf ve tarikat kültürüyle ilgili eserlerinin yanında Eşrefzâde İzzeddin Efendi *Enîsü'l-cinân* adlı Arapça bir tefsir kaleme almış, oğlu Abdülkadir Necib Efendi bu eseri *Zübdetü'l-beyân* adıyla telhis etmiştir. Eşrefzâde Ahmed Ziyâeddin Efendi'nin *Gülzâr-ı Sulehâ ve vefeyât-ı urefâ* adlı eseri Bursa'da yaşayan şair ve sûfiler konusunda önemli bir vefeyât kitabıdır. Eşrefoğlu Rûmî hakkında Abdul-

lah Velîyüddin Bursevî'nin kaleme aldığı *Menâkıb-ı Eşrefzâde* ile başlayan menâkıbnâme yazma geleneği İzzeddin Ahmed Efendi'nin, mürşidi Mustafa Efendi'nin hayatı, fikirleri ve menkıbeleri hakkında kaleme aldığı *Hedîyyetü'l-fukarâ* adlı eseriyle devam etmiştir.

Diğer tarikatlarda olduğu gibi Eşrefiyye kıyafetinin de temel iki unsuru taç ve hırkadır. "Eşrefî gülü" diye de adlandırılan tacın üst kısmı gülün yapraklarına benzer ve merkezden dışa doğru üç halkalıdır. Beyaz çuha üzerine işlenen bu dairelerin birinci katında beş, ikincisinde altı, üçüncüsünde yedi yaprak bulunur. Bu gül deseninde sarı, beyaz, kırmızı ve siyah olmak üzere dört aslî renk kullanılır. Taçtaki terk sayıları, kullanılan renkler ve harfler hakkında açıklamalar yapılmıştır. Eşrefî şeyhleri beyaz, dervişleri yeşil taç kullanırlar.

Zamanımızda mayıs ayının ilk pazar günü İznîk'te Eşrefoğlu için anma gününü düzenlenmekte ve geleneğe uyularak misafirlere köfteli çorba ikram edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Eşrefoğlu Rûmî, *Tarîkatnâme*, Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Genel, nr. 4894; a.mlf., *Müzekki'n-nüfûs*, İstanbul 1322; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, I, 65; Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, İstanbul 1288, s. 145; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, 8-10; Sırrî Abdülkadir, *Sırrü'd-deverân*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 270, vr. 1^b-10^b; Sabri Efendi, *Menâkıb-ı Eşrefzâde*, Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Genel, nr. 4246; Abdullah Velîyüddin Bursevî, *Menâkıb-ı Eşrefzâde*, İÜ Ktp., TV, nr. 270; İbrâhim Eşrefî, *Risâle-i Gülâbâd*, Mustafa Kara özel kütüphanesi, vr. 1^a-8^b; Belîğ, *Güldeste*, s. 180, 182, 389; Zebîdî, *İkçd*, s. 33-34, a.mlf., *İt-hâfû'l-âşîfiyâ*, s. 172; Harîrizâde, *Tibyan*, I, vr. 76^b, 79^a, 173^b; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, Bursa 1332, s. 47-51; *Sicill-i Osmânî*, I, 377, 388; *Osmanlı Müellifleri*, I, 17; *Tomar-ı Kâdiriyye*, s. 48, 54, 70, 73, 81; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 65-78; İlber Ortaylı, "Osmanlı Toplumunda Yönetici Sınıf Hakkında Kamuoyunun Oluşumuna Bir Örnek: Menâkıb-ı Mahmud Paşa-yı Veli", *Tahsin Bekir Balta'ya Armağan*, Ankara 1974, s. 459-481; Mustafa Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, Bursa 1990, I, 20, 33, 37, 59, 188; Kasım Kufralı, "Eşrefiyye", *İA*, IV, 396-397.

MUSTAFA KARA

EŞREFOĞLU CAMİİ

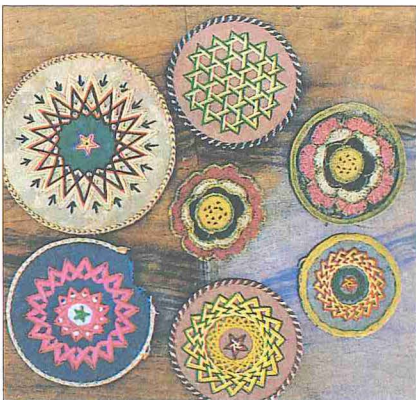
Beyşehir'de Beylikler dönemine ait Anadolu'nun ahşap direkli en büyük camii.

Göl ile kale arasında kalan düzlüğe Eşrefoğulları Beyliği'nin kurucusu Seyfeddin Süleyman Bey tarafından yaptırılmıştır. Taçkapı üzerinde yer alan ki-

tâbe şeklindeki vakfiyesinden bir han ve çifte hamamla birlikte inşa edilmiş olduğu öğrenilmektedir. Eşrefoğulları'nın hâkimiyetleri altındaki topraklarda bıraktıkları pek çok eser arasında günümüze gelebilen en önemli yapıdır. Selçuklu geleneğine bağlı olarak ulucamî tarzında tasarlanan cami Konya Sâhib Ata (1258), Afyon Ulucamîi (1272), Sivrihisar Ulucamîi (XIII. yüzyıl ortası) ve Ankara Ahî Şerafeddin Camii (XIII. yüzyıl) gibi ahşap direkli ve düz toprak damlı camilerin en gelişmiş ve en büyük örneğidir. Biri taçkapıda, diğeri harime açılan çinili kapının kemer alınlığında olmak üzere iki kitâbesi bulunmakta, bunlardan birincisinde 696 (1296-97), çini mozaikle yazılmış olan ikincisinde ise 699 (1299-1300) tarihi okunmaktadır; buradan binanın en az üç yılda tamamlandığı anlaşılmaktadır.

Binanın planı, kuzeydoğu köşesini 45 derecelik bir açıyla kesen ve üzerindeki eksenden kaymış taçkapı ve minare ile ön cepheyi teşkil eden duvar yüzünden kesik bir dikdörtgen şema gösterir; bu durum, şehrin ana yolu üstüne yapılmış ve cephesinin ona uydurulmuş olduğunu ortaya koymaktadır. Birçok Selçuklu eseri gibi muhkem ve âbidevî bir yapıya sahip bulunan caminin ön cephe duvarı kesme taş, diğerleri moloz taşla örülmüştür ve çok başarılı bir işçilik sergilemektedir. Ön cephede taçkapının sol yanında duvar bir silme çerçeve içine alınmış ve üzerine süs amacıyla mazgal dendanları yapılmıştır. Taçkapının sağında yer alan yüksekçe minare hatalı onarımlardan dolayı özelliklerini yitirerek günümüze gelmiştir; kaidesinin altında sivri kemerli bir niş içerisinde, su haznesini antik bir lahdin oluşturduğu bir sebîl bulunmaktadır. Mazgal dendanlarından biraz daha yüksek tutulmuş olan âbidevî taçkapının süslemelerinde görülen üslûpla Sivas'taki Gökmedrese ve

Eşrefiyye gülleri (Mustafa Kara özel arşivi)

Eşrefoğlu Camii ve Kûmbeti - Beyşehir

Çifte Minareli Medrese kapılarının üslûbu arasında büyük benzerlikler göze çarpmakta ve bu durum caminin taş işçiliğinde de Selçuklu geleneğinin devam ettiğini göstermektedir. Bazı araştırmacılar bu eserin, Gökmedrese'nin kapısının iki yanında adı bulunan ve Konya'daki İnce Minareli Medrese'nin de mimarı olduğu sanılan Konyalı mimar Kâlyân'ın yetiştirmelerinden biri tarafından yapıldığını düşünmektedirler.

Taçkapıdan, vev ön cephe duvarı ile kuzey duvarı arasında kalan firûze ve mor renkli çinilerle kaplı ara mekâna, buradan da Türk çini sanatında tek örnek teşkil eden sırlı tuğla ve mozaik çini kaplı âbideyi ikinci taçkapı ile harime girilir.

Son derece etkileyici bir mekân olan harim, kırk sekiz adet ahşap direğin üzerindeki konsollara oturan kirişlerin taşıdığı düz bir tavanla örtülüdür. Direk başlıkları, konsollar ve tavan kirişleri, bugün birçoğu dökülmüş olan kalem işleriyle süsüdür. Altı sıra halinde uzanan 7,5 m. yüksekliğindeki başlıkları mukarnaslı direklerin mihrap duvarına dik oluşturdukları yedi neften ortada bulunan diğerlerinden daha geniş ve daha yüksektir; merkezindeki dört direğin üstü de benzeri ulucami planlı yapılarda olduğu gibi açıktır. Binanın çatı örtüsü toprak dam iken 1941'de yapılan onarım sırasında eğimli çatı haline getirilmiş, 1956 yılında da bakır levhalarla kaplanmıştır; mihrap önü kubbesinin üzeri ise silüette kendini kuvvetle gösteren piramidal bir külahla örtülüdür. Tuğla konstrüksiyonlu üç sivri kemere oturan mihrap önü kubbesi son derece alımlı renklerde sırlı tuğlalarla ve çinilerle süslenmiş, göbeğine girift küfi ile Allah, Muhammed, Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali isimleri yazılmıştır.

Caminin 4,58 m. genişlik ve 6,17 m. yüksekliğindeki mozaik çinili mihrabı Selçuklu devri örnekleriyle yarışabilecek düzeydedir ve üslûp yönünden Konya mihraplarına bağlanır. Tamamen çinilerle kaplı olan mihrap çok zengin bir görünüşe sahiptir. Mavi-beyaz renklerin de kullanıldığı nişte hâkim renk firûzedir. Mukarnaslar altındaki alında yer alan motifler, Konya Karatay Medresesi'nin kubbe içi motifleriyle büyük benzerlik gösterir. Camideki çiniler genel üslûp açısından her yönüyle Selçuklu çini sanatının devamıdır.

Eşrefoğlu Camii'nde çiniler kadar dikkati çeken diğer bir sanat dalı da ahşap

işçiliğidir. Kapı ve bazısı Konya İnce Minare Taş ve Ahşap Eserler Müzesi'nde sergilenmekte olan pencere kanatları, minber ve hükümdar mahfiliyle Osmanlı dönemine ait müezzin mahfili camideki ahşap işlerinin en fazla dikkat çekenleridir. Ceviz ağacından muhteşem minber, kapı ve pencere kanatları gibi hakiki künde-kârî tekniğinde imal edilmiştir ve Anadolu'daki sayılı örneklerden biridir. Giriş kemerinin üzerindeki kitâbesinde Eşrefoğlu Emîr Süleyman Bey'in ve kapı kanatları üzerindeki kartuş içinde de küfi yazı ile yine Allah ve Muhammed lafızlarından başka dört halifenin isimleri kabartma olarak yazılmış, kemerin iki yanında yer alan "amilehü İsâ" ibaresi ile de usta adı belirtilmiştir. Güneybatı köşesinde, başlıkları mukarnaslı iki ahşap sütun üzerine oturtulmuş olan ve on üç basamaklı bir merdivenle çıkılan 2 m. yüksekliğindeki hükümdar mahfili yer alır; ceviz ağacından dantel gibi işlenmiş şebekelerle çevrilidir. Eksen üzerinde kubbenin önüne yerleştirilen müezzin mahfili, 982 (1574-75) yılında Mustafa Bey adlı bir Osmanlı vezir oğlu tarafından yaptırılmıştır; kirişleri ve tabanının alt yüzü nakış ve oymalarla bezelidir. Bunlardan başka, çinilerle kaplı girişin üzerinde yer alan kadınlar mahfilinin ahşap korkulukları ile mihrabın iki yanından yan duvarlara kadar uzanan parmaklıklar da ahşap işçiliği açısından dikkat çekicidir.

Caminin doğu duvarına bitişik içi kubbe, dışı konik külah örtülü türbe Eşrefoğlu Süleyman Bey'e aittir. İçi tamamen çinilerle süslü olan kümbetin 701 (1301-1302) tarihli kitâbesinden, ölümünden birkaç yıl önce yine Süleyman Bey tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Şerare Yetkin, *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, İstanbul 1972, s. 124-127; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, s. 133-134; Ara Altun, *Ortaçağ Türk Mimarisinin Anahatları İçin Bir Özet*, İstanbul 1988, s. 53-54; Y. Akyurt, "Beşşehir Kitabeleri ve Eşrefoğlu Camii ve Türbesi", *Türk Tarih Arkeolojya ve Etnografya Dergisi*, IV, İstanbul 1940, s. 91-129; Mahmut Akok, "Konya Beyşehirinde Eşrefoğlu Camii ve Türbesi", *Türk Etnografya Dergisi*, sy. 15, İstanbul 1976, s. 5-34; A. Demir, "Eşrefoğlu Süleyman Bey Camii", *İlgi*, sy. 43, İstanbul 1985, s. 18-23; İrfan Unutmaz, "Beşşehir'de Ahşap Direkli Eşrefoğlu Süleyman Bey Camisi", *TT*, VIII / 47 (1987), s. 31-35.

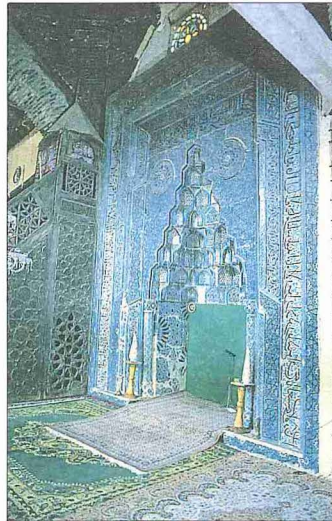
DOĞAN YAVAŞ

EŞREFOĞLU RÜMÎ

(ö. 874/1469-70 [?])

Kâdiriyye tarikatının
Eşrefiyye kolunun kurucusu,
mutasavvif - şair.

Asıl adı Abdullah, babasının adı Ahmed Eşref'tir. Kaynaklarda künyesi Abdullah Rûmî b. Seyyid Ahmed Eşref b. Seyyid Muhammed Süyûfî (Mısırlı) şeklinde geçmektedir. İbnü'l-Eşref, Eşrefzâde, Eşref-i Rûmî, Abdullah İznîkî ve Abdullah-ı Rûmî adlarıyla da tanınmıştır. Mısır'dan Suriye'nin Hama kasabasına, daha sonra Anadolu'ya göç edip önce Manisa'ya, ardından da İznîk'e yerleşen, aslen Mekke'li ve Hz. Peygamber soyundan geldiği rivayet edilen, âlim ve şeyhler yetiştirmiş bir ailenin çocuğudur. Son dönemlerde bazı müelliflerin (meselâ bk. Çelebi, s. 7; İA, IV, 396) Eşrefoğlu Rûmî'yi 754'te (1353) İznîk'te dünyaya gelmiş olarak göstermelerine karşılık Emîr Sultan (ö. 833/1429) ve Hacı Bayrâm-ı Veli ile (ö. 833/1429-30) münasebetini göz

Eşrefoğlu
Camii'nin
mihrabı ile
mozaik çini
süslemeli
harim kapısı

